

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Jałochy-Palickiej: "Istota człowieka w świetle dociekań Karola Wojtyły. Studium z antropologii filozoficznej", Lublin 2022, ss. 322

Wstęp

Historia ostatnich wieków nas poucza, że u źródeł wielu tragedii światowych, wywołanych przez człowieka, zwłaszcza barbarzyńskich wojen, znajdowały się utopijne ideologie, nierzadko wywodzące się z zafałszowanych, subiektywistycznych filozofii, zwłaszcza z błędnej antropologii. Przykładem tego są dwudziestowieczne totalitaryzmy, które wyrosły z błędnych filozofii, a które pochłonęły miliony istnień ludzkich i spowodowały ogromne zniszczenia w sektorze kultury duchowej i materialnej wielu narodów.

Człowiekiem, który doświadczył okropności owych totalitaryzmów był m. in. kard Karol Wojtyła, papież Jan Paweł II. W swoim nauczaniu wielokrotnie wspominał, że na ukształtowanie jego poglądów i osobowości wywarły wpływ osoby, wydarzenia losowe i dziejowe: kulturowe i polityczne, wśród których wypadło mu żyć. Czas jego formacji filozoficzno-teologicznej przypadł na okres drugiej wojny światowej i lata powojenne. Spotkał się zatem z dwoma totalitaryzmami, systemami, które wyrosły z utopijnej, kadłubowej, zideologizowanej filozofii XIX wieku. Młody student, a potem ksiądz Wojtyła, zauważył, że u źródeł niszczycielskich systemów ideologicznych leżała fałszywa, okrojona wizja człowieka. Młody adept studiów filozoficzno-teologicznych zapoznał się z klasyczną tradycją filozofii i teologii europejskiej. Docenił jej wartość. Prześledził także ważniejsze koncepcje człowieka jakie pojawiły się w filozofii nowożytnej i współczesnej. Zainspirowany niektórymi teoriami człowieka ostatniego czasu, na bazie szeroko rozumianego doświadczenia przystąpił do odkrywania integralnej prawdy o człowieku, jako bycie osobowym. Pochylając się nad jego dorobkiem filozoficzno-teologicznym, trzeba powiedzieć, że odkrywanie prawdy o człowieku stało się dla niego szczególną pasją i życiową misją. Kardynał Marian Jaworski, przyjaciel papieża, tak o tym napisał: „Można powiedzieć, że Jan Paweł II stawał w pierwszym szeregu trudnego boju o prawdę o człowieku dzisiaj. Czym się kierował? Sądzę, że prawdziwą pasją badawczą, dewizą: prawda ponad

wszystko!"¹. Ta pasja prawdy była ukierunkowana przede wszystkim na człowieka, na jego strukturę bytową, ujawniającą się w jego świadomym i wolnym działaniu.

O antropologii filozoficznej Karola Wojtyły powiedziano i napisano już wiele. Ilekroć do niej wracamy, ciągle nas ona absorbuje i wciąga do myślenia, do konfrontowania doświadczenia autora z naszym osobistym doświadczeniem. Wojtyłowa filozoficzna wizja bytu ludzkiego wyrosła z integralnego doświadczenia człowieka, dlatego jest realistyczna i intersubiektywna, czyli po prostu obiektywna, prawdziwa.

Nie dziwimy się, że myśl antropologiczna kard. Karola Wojtyły - św. Jana Pawła II jest ciągle okrywana i zgłębiana. Jest ona bowiem remedium na dzisiejsze liberalne, ideologiczne, wypaczone koncepcje bytu ludzkiego. Należy wyrazić radość i uznanie dla Małgorzaty Jałochy-Palickiej za podjęcie się zaprezentowania problemu "Istoty człowieka w świetle dociekań Karola Wojtyły".

1. Problematyka i struktura rozprawy

Centralny problem rozprawy dotyczącej antropologii Karola Wojtyły, Jana Pawła II, wedle autorki, sprowadza się do pytania: co jest istotą człowieka, co konstytuuje go jako człowieka, czy jest to coś stałego u wszystkich ludzi, czy określona istota jest człowiekowi "z góry" dana, czy też jest mu zadana, czy może człowiek nie ma żadnej istoty i dowolnie sam siebie tworzy wedle własnego pomysłu bądź też wzorców obowiązujących w kulturze i społeczeństwie, w którym żyje? Niniejsze pytania zakładają pytania bardziej pierwotne: co to jest w ogóle istota, co to znaczy "być istotą" czegoś, czy istota istnieje realnie, czy też bytuje tylko w ludzkim umyśle jako jego konstrukt? Autorka stawia sobie za cel swoich badań znalezienie odpowiedzi na te pytania w filozoficznych tekstach kardynała Wojtyły. Tymi podstawowymi tekstami badanego myśliciela są: *Rozważania o istocie człowieka* (praca napisana w latach 1949-1951, a opublikowana dopiero - w Krakowie w 1999 roku), *Osoba i czyn* (Kraków 1969), *Elementarz etyczny* (Lublin 1983), *Wykłady lubelskie* (wyd. II Lublin 2006), *Miłość i odpowiedzialność* (Lublin 1982), *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich* (Watykan 1986). W wyniku swoich badań autorka wskazuje na zasadniczą odmienność tomistycznego personalizmu substancjalistycznego Wojtyły od niesubstancjalistycznego, a nawet anti-substancjalistycznego personalizmu filozofii świadomości.

Postawione we "Wstępie" zadanie autorka realizuje w pięciu rozdziałach. W pierwszym, zatytułowanym: "Filozofia bytu podstawą rozważań o istocie człowieka" (s. 14-62) dowiadujemy się czym jest - według Wojtyły - istota w ogólności, istota każdego bytu, a

---

¹ M. Jaworski, Wokół filozofii człowieka, "Tygodnik Powszechny" 44(1978), s. 4.

więc także i osobowego bytu ludzkiego. Charakterystycznym rysem antropologii filozoficznej Wojtyły jest egzystencjalne (substancjalistyczne) ujęcie istoty człowieka jako realnie istniejącej. Istota jest substancją, czyli jest zespoleniem konstytutywnych cech pod aktualnym, jednostkowym istnieniem. Drogą poznania istoty jest integralne doświadczenie: zmysłowo-umysłowe; zewnętrzne i wewnętrzne. W odkryciu istoty - substancji ma zastosowanie zasada przyczynowości w rozumowaniu redukcyjnym, w którym z doświadczanych skutków poznajemy ich źródło - przyczynę.

To odkrywanie istnienia substancjalnej istoty, jako źródła charakterystycznego dla ludzkiego działania, przedstawia autorka w rozdziale drugim swojej pracy zatytułowanym: "Substancjalność i duchowość osoby ludzkiej" (ss. 63-120). Autorka wykazuje tu, że duchowa substancja-istota stanowi jedyną współmierną i konieczną rację, a zarazem przyczynę uniesprzeczniającą i wyjaśniającą doświadczane działania - skutki. Owa substancja-dusza ludzka jest fundamentem transcendencji i autotranscendencji osoby i zarazem jest źródłem wszystkich dynamizmów osoby, począwszy od aktu życia-istnienia osoby ludzkiej.

Trzeci rozdział rozprawy nosi tytuł: "Poznanie istoty poprzez czyn" (ss. 121-170). Jest on poświęcony opisowi czynów, charakterystycznych dla człowieka jako bytu osobowego. Są to przede wszystkim czynności poznawcze i wolitywne, związane z potencjalną działalnością intelektu i woli a także dynamizmy psychosomatyczne. Jest tu opisana rola świadomości w jej funkcji odzwierciedlania tego, co poznane. Trzeba zauważyć, na co zwraca uwagę autorka, że określenie roli świadomości kard. Wojtyły jest odmienne od przedstawicieli idealistycznej filozofii świadomości, u których świadomość bywa uważana za autonomiczny podmiot czy też za władzę poznania. Jest tu także ujawniona struktura samostanowienia, związana z wewnętrzną wolnością osoby, scalająca w czynie duchowy i psychiczno-cieleśny dynamizm człowieka jako osoby.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym "Moralny charakter istoty człowieka-osoby" (ss. 171-240) oraz piątym, mającym tytuł: "Miłość jako najwyższy przejaw istoty człowieka" (ss. 241-295) autorka poddaje analizie moralność jako treściową właściwość człowieka, wyrastającą z samej jego duchowej istoty. Autorka zauważa - za kard. Wojtyłą: "W rdzeniu ludzkiej duchowej duszy, czyli w sumieniu człowieka, gdzie poznanie prawdy o dobru ściśle łączy się z nakazem woli, by tę prawdę czynić, owa prawda o dobru przybiera normatywną postać konkretnej powinności moralnej w danej sytuacji życiowej człowieka" (s. 238). W dalszej części rozdziału czwartego znajdujemy uwagi na temat zła. Autorka - za kard. Wojtyłą - wskazuje na trzy pożądlivości: pycha żywota, pożądlivość ciała i pożądlivość oczu - jako źródła złych czynów człowieka.

W rozdziale piątym autorka ukazuje najwyższy przejaw istoty człowieka, - to jest miłość opartą na prawdzie o osobie. Za swoim autorem wskazuje na jej odmiany oraz na jej osobowotwórczy charakter.

2. Ocena rozprawy w aspekcie formalnym

Rozprawa doktorska Małgorzaty Jałochy-Palickiej posiada logiczną konstrukcję, tak całości, jak i poszczególnych jej części. Struktura „Wstępu” i „Zakończenia” jest poprawna. W ramach „Wstępu” jest sformułowany problem w formie pytania o istotę człowieka w świetle dociekań Karola Wojtyły. Podana jest baza źródłowa i krótkie omówienie literatury przedmiotu badań. Nieco zdawkowo omówiona jest struktura rozprawy i jej uzasadnienie. W „Zakończeniu” zwykle spodziewamy się podsumowania rozważań, wskazania na ile praca daje odpowiedź na postawione we „Wstępie” pytania, jakie trudności i problemy pojawiły się w trakcie konstruowania kolejnych rozdziałów i paragrafów rozprawy. Tymczasem w końcowej części pracy, oprócz elementów podsumowujących, pojawiają się nowe wątki z przypisami. Elementem pozytywnym natomiast jest wskazanie na dalszy kierunek badań nad antropologią i etyką ks. kardynała Wojtyły.

W konstrukcji pracy zachowana jest proporcja między poszczególnymi rozdziałami. Dobrym pomysłem w konstrukcji rozprawy są podsumowania zamieszczone na końcu wszystkich pięciu rozdziałów. Orientuje to czytelnika, co już jest zrobione i przysposabia do dalszej lektury pracy.

Autorka w rozprawie posługuje się klarownym językiem. Korpus rozprawy nie jest zlepkiem przypadkowych tekstów, ale logicznym ciągiem myślowym zmierzającym do osiągnięcia postawionego sobie zadania. Rozprawa posiada bogatą dokumentację źródłową i dobry wydruk komputerowy.

2. Ocena rozprawy w aspekcie merytorycznym - nowość rozprawy

Małgorzata Jałocha-Palicka w prezentowanej rozprawie podejmuje zasadny problem z zakresu antropologii kard. Karola Wojtyły - Jana Pawła II. Nie jest to problem sztucznie wymyślony, ale problem zasadny, który od dawna czekał na podjęcie i opracowanie. Merytorycznie rozprawa jest poprawna. Dobór tekstów źródłowych jak i opracowań jest prawidłowy. Autorka miała tu ułatwienie, gdyż opracowywany myśliciel jest autorem polskim. Referowanie i interpretowanie poglądów kard. Wojtyły jest poprawne. Mimo wysokiej godności badanego myśliciela autorka potrafiła wobec niego zachować wymagany dystans. W niektórych przypadkach pozwoliła sobie na własny komentarz i ocenę.

Osiągnięcia tej rozprawy widzę w następujących elementach:

Po pierwsze - w pracy autorka wykazała, że wizja człowieka jako osoby wypracowana w filozoficznej myśli Karola Wojtyły, Jana Pawła II jest oparta na rzeczywistym, całościowym - umysłowo-zmysłowym, wewnętržno-zewnętrznym ludzkim doświadczeniu, i że rzetelna analiza ujawnianych poprzez ludzkie działanie istotowych przejawów-przypadłości-właściwości człowieka, zwłaszcza analiza nacechowanych rozumnością aktów poznania umysłowego i wolnych aktów woli, dostrzeżenie ich niematerialnego charakteru, prowadzi Wojtyłę do wniosku, że istotą człowieka jest duchowa substancja zwaną "duszą". Tego rodzaju wizja człowieka ukształtowana na bazie szeroko rozumianego integralnego doświadczenia, jest wizją intersubiektywną, obiektywnym odczytaniem prawdy o człowieku i jako taka jest alternatywą wobec dzisiejszych fragmentarycznych, jednostronnych ujęć człowieka w dzisiejszych filozofiach podmiotu.

Po drugie - Cennym elementem w rozprawie jest odważne sformułowanie stwierdzenia, że w metafizycznym substancjalistycznym personalizmie Wojtyły człowiek widziany jest jako byt osobowy, posiadający konstytutywną dla bycia osobą substancjalną duchową duszę, w przeciwieństwie do fenomenalistyczno-fenomenologicznego personalizmu niesubstancjalistycznego, w którym miano osoby przyznaje się tylko wybranym "egzemplarzem"; gatunku ludzkiego wedle dowolnie wybranych kryteriów, jakimi są fenomeny (treści) jawiące się w aktualnej ludzkiej świadomości.

Po trzecie: Uwydatnienie przez autorkę istoty człowieka, jego cielesno-duchowej struktury, roli ludzkiej duszy, jej władz: intelektu - umysłowej władzy poznawczej i woli - umysłowej władzy pożądawczej - z właściwością wolnego wyboru - pozwala autorce uznać, że ta metafizyczna, substancjalistyczna wizja istoty człowieka wskazuje, iż kard. Karol Wojtyła jest przede wszystkim reprezentantem tomizmu. Autorka zasadnie wykazała, że w swojej antropologii filozoficznej kard. Karol Wojtyła ujawnia się przede wszystkim jako przedstawiciel tomizmu egzystencjalnego a mniej jako przedstawiciel fenomenologii. Trzeba to uznać za osiągnięcie autorskie, jako że w dotychczasowych pracach dyplomowych i publikacjach akcentuje się przede wszystkim podejście fenomenologiczne ks. Kardynała. Z recenzowanej pracy wynika, że zdaniem autorki kard. Wojtyła z fenomenologii zaczerpnął głównie metodę do opisu i analizy ludzkiego dynamizmu somatycznego (uczynień) i świadomych i wolnych czynów. Cała zaś wizja bytu ludzkiego ma charakter metafizyczny, bowiem od doświadczanych działań przechodzi się do odkrycia źródła (przyczyny tych działań). Jest to droga metafizyczna określana przez samego kard. Wojtyłę jako droga od "fenomenu" do "fundamentu".

3. Zastrzeżenia i wątpliwości - problemy do dyskusji

Lektura rozprawy doktorskiej pani mgr Małgorzaty Jałochy-Palickiej dostarczyła recenzentowi wiele satysfakcji intelektualnej, przypominała lata studiów nad antropologią kard. Wojtyły. Jednakże lektura rozprawy wzbudziła w niektórych miejscach pewne znaki zapytania i niewielkie wątpliwości, które można by było wyjaśnić podczas publicznej dyskusji nad rozprawą. Oto niektóre z nich:

a) W rozprawie znajdujemy wiele powtórzeń, które sprawiły, że praca stała się dość obszerna jak na prace pisane w dziedzinie filozofii. Zarzut ten może być złagodzony tym, że owe powtórzenia mają miejsce w różnych kontekstach i w wielu przypadkach mogą być usprawiedliwione, gdyż odsłaniają prawdę o człowieku z różnych punktów widzenia i w różnych kontekstach treściowych.

b) Na str. 66 znajdujemy tekst "Pojęciem najogólniejszym, obejmującym wszystko, co istniało, istnieje i istnieć może, jest pojęcie "byt" - jest ono zarazem najuboższe w konkretną treść". Trzeba by tu dopowiedzieć, że ta treść jednak w pojęciu bytu jest bogata, ale obecna jest w nim w sposób mętny i niewyraźny. Może zostać jednak uwyraźniona na terenie teorii poznania i metafizyki. W pierwszym przypadku uwyraźnienie to prowadzi do wykrycia podstawowych zasad bytu i poznania, zaś w drugim - do wykrycia transcendentaliów (zob. M. A. Krąpiec, *Metafizyka*, Lublin 1995, s. 99-113)

c). Na str.82/83 autorka napisała: "Ogląd własnego wnętrza, a także wnętrza innych mistrzów duchowości poprzez ich pisma i czyny, skłania Wojtyłę do stwierdzenia, że wewnętrzne życie duchowe człowieka "skupia się i pulsuje" wokół transcendentaliów: bytu, prawdy, dobra i piękna". Autorka następnie omawia poszczególne transcendentalia. Najskromniej z nich zostało potraktowane piękno.

d) W pracy można było wyraźniej nadmienić, że kard. Karol Wojtyła w swojej antropologii i etyce jest myślicielem "integrującym" różne elementy poznawcze, metafizyczne i aksjologiczne. W swojej antropologii w jakimś stopniu integrował: doświadczenie zmysłowe (zewnętrzne) i doświadczenie przeżyciowe (wewnętrzne); "Suppositum personale" (substancja osobowa - aspekt bytowy) i "subiectum personale" (podmiot osobowy - aspekt świadomościowy); osobę i naturę; duszę i ciało świadomość w funkcji refleksyjnej, (odzwierciadlającej) i świadomość w funkcji refleksywnej

(przeżywaniowej); uczynienia ⁷ ("coś dzieje się w człowieku") i czyny ("człowiek działa"); transcendencję poziomą i transcendencję pionową; wiarę i rozum; intelekt i wolę.

5. Wniosek końcowy

Zgłoszone wyżej zastrzeżenia i znaki zapytania mają charakter drugorzędny i nie osłabiają wyżej wskazanych walorów formalnych i merytorycznych recenzowanej rozprawy. Praca pani Małgorzaty Jałochy-Palickiej jest owocem dojrzałej i rzetelnej refleksji umysłowej nad antropologią kard. Karola Wojtyły - św. Jana Pawła II. Odznacza się poprawnością metodologiczną. Jest mocno zakorzeniona w źródłach, o czym świadczą liczne, dobrze dobrane i zinterpretowane przypisy. Jest owocem wysokiej dojrzałości filozoficznej autorki. Może być zgłoszona do nagrody ministra nauki i edukacji czy też rektora Uczelni; jest godna upublicznienia w postaci wydrukowanej książki. Bez cienia wątpliwości powinna być dopuszczona do publicznej obrony i może stanowić podstawę do ubiegania się o stopień doktora nauk humanistycznych z zakresu filozofii. Stąd wnoszę postulat do Rady Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o kontynuowanie dalszych etapów przewodu doktorskiego.

bp. prof. dr hab. Ignacy Dec

emerytowany kierownik katedry antropologii filozoficznej
w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu

Świdnica - Wrocław, dnia 23 września 2022 r.